

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.56>

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖЕРТВ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Забзалюк Д.Є.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1041-0148
e-mail: great_master@ukr.net

Забзалюк Д.Є. Становлення інституту реабілітації жертв політичних репресій у правовій системі незалежної України.

У статті розкрито процес становлення інституту реабілітації жертв політичних репресій у правовій системі незалежної України, виявлено законодавчі прогалини та окреслено можливі шляхи їх усунення. Зауважується, що реабілітацію незаконно засуджених осіб доцільно розглядати у двох аспектах: суспільно-політичному – як відновлення історичної справедливості, повернення особі доброго імені, гідності та належної репутації в суспільстві, публічне визнання її невинуватості; правовому – як унормована законодавством діяльність держави із перегляду та скасування незаконних звинувачень, вироків судових і позасудових органів що незаконно засуджених осіб, відновлення їх чесного імені та всіх прав, повернення моральної та матеріальної шкоди, надання належної юридичної допомоги тощо.

Відзначається, що саме Законом «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» було започатковано процес відновлення історичної справедливості та анонсовано у такий спосіб статус незалежної держави, що засуджує злочини тоталітарного режиму. Закон мав вагомий політико-правовий значення, позаяк передбачалася реабілітація жертв політичних репресій за «період після 1917 р. до моменту набрання чинності і поширювалась на осіб, необґрунтовано засуджених за цей час». Разом з тим, Закон 1991 р. окрім некоректної назви, містив і чимало змістовних колізій і прогалин: не були враховані всі категорії осіб, які підлягали реабілітації; нечітко визначалося, хто не може бути реабілітованим; не містилося дефініцій основних понять процесу реабілітації.

Підсумовується, що якісно відрізняється, як за назвою, преамбулою, так і змістовним наповненням, Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» прийнятий у 2018 р. Серед прерогатив і недоліків: він містить визначення основних термінів, але, на превеликий жаль, у ньому відсутнє визначення основного поняття «реабілітація»; суттєво розширено коло осіб, які визнаються реабілітованими, проте немає застережень щодо осіб, які не підлягають реабілітації; окреслено коло осіб, потерпілих від репресій, але на них не поширюються заходи соціальної допомоги тощо. Незважаючи на окремі недоліки, можемо стверджувати, що вказаний закон та інші нормативно-правові акти певною мірою забезпечують нині належне правове регулювання процесу реабілітації осіб, які зазнали репресій від тоталітарного комуністичного режиму.

Ключові слова: реабілітація, інститут реабілітації, процедура реабілітації, незаконно засудженні, політичні репресії, права людини, правова система, правове регулювання, закон, невинуватість, реабілітовані особи, неправомірні дії.

Zabzaliuk D.E. The establishment of an institute for the rehabilitation of victims of political repression in the legal system of independent Ukraine.

The article reveals the process of establishing the institution of rehabilitation of victims of political repressions in the legal system of independent Ukraine, reveals legislative gaps and outlines possible ways to eliminate them. It is noted that the rehabilitation of illegally convicted persons should be considered in two aspects: socio-political - as the restoration of historical justice, the return of a person's good name, dignity and proper reputation in society, the public recognition of his innocence; legal - as the state's activity regulated by law to review and cancel illegal charges, sentences of judicial and extrajudicial bodies of illegally convicted persons, the restoration of their honest name and all rights, the return of moral and material damage, the provision of proper legal assistance, etc.

It is noted that it was the Law «On the Rehabilitation of Victims of Political Repressions in Ukraine» that initiated the process of restoring historical justice and announced in this way the status of an

independent state that condemns the crimes of the totalitarian regime. The law had significant political and legal significance, as it provided for the rehabilitation of victims of political repression for the "period after 1917 until the moment of its entry into force and extended to persons unjustly convicted during this time." However, the 1991 Law, in addition to its incorrect title, also contained many substantive conflicts and gaps: not all categories of persons subject to rehabilitation were taken into account; it was unclear who could not be rehabilitated; it did not contain definitions of the basic concepts of the rehabilitation process.

It is summarized that the Law of Ukraine "On the Rehabilitation of Victims of Repressions of the Communist Totalitarian Regime of 1917–1991" adopted in 2018 is qualitatively different, both in its title, preamble, and content. Among its prerogatives and shortcomings: it contains definitions of basic terms, but, unfortunately, it lacks a definition of the basic concept of "rehabilitation"; the circle of persons recognized as rehabilitated has been significantly expanded, but there are no reservations regarding persons who are not subject to rehabilitation; the circle of persons who suffered from repressions has been outlined, but they are not subject to social assistance measures, etc. Despite some shortcomings, we can assert that the specified law and other regulatory legal acts to a certain extent currently provide proper legal regulation of the process of rehabilitation of persons who suffered repressions from the totalitarian communist regime.

Key words: rehabilitation, rehabilitation institute, rehabilitation procedure, illegal convictions, political repressions, human rights, legal system, legal regulation, law, innocence, rehabilitated persons, unlawful actions.

Постановка проблеми. Відновлення незалежної держави Україна, визначення нею демократичного шляху розбудови правової системи поставило перед нею також завдання відновити соціальний статус її громадян, що свого часу постраждали від незаконних переслідувань та репресій. Тому, становлення інституту реабілітації жертв політичних репресій зумовлена необхідністю відновлення історичної справедливості, подолання наслідків тоталітарного режиму та формування правової демократичної держави. Процес спрямований на поновлення прав, честі та репутації репресованих осіб, удосконалення процедур реабілітації та закріплення принципу верховенства права. Тривалий час правова база базувалася на нормах 1991 р., проте зміни до законодавства (зокрема закон 2018 р.) стали критично важливими для реабілітації ширшого кола осіб, які не мали кримінальних справ, але постраждали. Тому вважаємо, що нині дослідження правового регулювання процесу реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму в Україні є вкрай актуальним як з теоретичної, так і практичної точки зору.

Стан опрацювання проблеми. Проблемні правові питання реабілітації невинно засуджених осіб внаслідок репресивної політики радянської влади на території України, досліджуються в історичному вимірі Т. Дем'янчук, Л. Місінкевичем, В. Макаруком, Л. Рожковою, та ін. Юридичні аспекти становлення та розвитку інституту реабілітації після проголошення незалежності України та сучасних реаліях розкриті у працях таких науковців, як: Н. Васюк, А. Герца, Є. Копельців-Левницької, Р. Майданика, О. Проць, І. Сенюти, А. Суховіліної, В. Ченцова і В. Тертишника, О. Проць, Б. Шашків, Х. Терешко, І. Спасибо-Фатєєвої, О. Соколової, М. Шумило та інших. Проте, це не применшує актуальності цієї проблематики, зокрема в умовах нинішньої війни, коли постає необхідність реабілітувати незаконно засуджених осіб, які постраждали від радянського минулого, так і тих, які зазнали несправедливого засудження у незалежній Україні, зокрема і після збройної агресії РФ проти України.

Мета статті – розкрити процес становлення інституту реабілітації жертв політичних репресій у правовій системі незалежної України, виявити законодавчі прогалини та інші недоліки й окреслити можливі шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Дефініція «реабілітація» походить із латинської мови – «re» (поновлення) та «habilitare» (робити спосібним, придатним, відновлення чогось»), тому через таку свою комплексність та актуальність набула широкого застосування у різних суспільних сферах. Нині існують різні види реабілітації: фізична, медична, психологічна, соціальна, професійна, політична та ін., але як нами зауважувалося у меті ми спробуємо розкрити саме проблеми правової реабілітації в Україні. Щодо загального теоретичного осмислення, то у новому тлумачному словнику української мови поняття «реабілітація» визначається як поновлення доброго імені, репутації несправедливо заплямованої чи безпідставно звинуваченої людини [1, с. 881]. У правовій науці та практиці дефініція «реабілітації» зазвичай розуміється як відновлення прав особи, яка незаконно була притягнута до юридичної відповідальності.

Загалом реабілітацію незаконно засуджених осіб можна розглядати у двох аспектах: 1) суспільно-політичному – як відновлення історичної справедливості, повернення особі доброго імені,

гідності та належної репутації в суспільстві, публічне визнання її невинуватості; 2) правовому – як унормована законодавством діяльність держави із перегляду та скасування незаконних звинувачень, вироків судових і позасудових органів що незаконно засуджених осіб, відновлення їх чесного імені та всіх прав, повернення моральної та метаріальної шкоди, надання належної юридичної допомоги тощо.

Формування інституту реабілітації незаконно засуджених осіб в Україні значною мірою пов'язане із напрямом і сутністю реабілітаційних заходів щодо жертв політичних репресій на певних історичних етапах. Розпочатий процес реабілітації у середині 1950-х рр. ХХ ст. по суті був антисталінською кампанією та мав вибірковий характер, який у середині 1960-х рр. практично призупинився. Питання реабілітації частково актуалізується у другій половині 1980-их років, що пов'язано із певною демократизацією суспільно-політичного життя, проте відсутність відповідної законодавчої бази унеможливило цей процес. І лише після прийняття відповідних нормативно-правових актів про відновлення прав жертв політичних репресій реабілітація набуває реального характеру. Так, в останні місяці існування УРСР, 17 квітня 1991 року було прийнято Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» [2]. Цим Законом було започатковано процес відновлення історичної справедливості та анонсовано у такий спосіб статус незалежної держави, що засуджує злочини тоталітарного режиму. Закон мав вагоме політико-правове значення, позаяк передбачалася реабілітація жертв політичних репресій за «період після 1917 р. до моменту набрання чинності і поширювалась на осіб, необґрунтовано засуджених за цей час» [2].

Слід звернути увагу на те, що Закон мав істотні недоліки, насамперед він не враховував усі категорії осіб, які мали би підлягати реабілітації. Також у ст. 2 доволі широко та нечітко було визначено, хто не може бути реабілітованим (навіть якщо засудження відбулося у позасудовому порядку). Це безперечно зумовило обмеження відновлення прав репресованих, зокрема тих осіб, які зі зброєю в руках боролися за незалежність України [3, с. 5]. Також, як зауважує Л. Місінкевич, була й істотна колізія щодо відшкодування реабілітованим особам завданої під час репресій шкоди. Згідно чинного законодавства України та судової практики, таке відшкодування виникає зі заподіяної шкоди та полягає у повній її компенсації (грошовій формі чи натурі). Однак, у преамбулі цього Закону передбачалося «забезпечити посилену на цей час компенсацію матеріальної та моральної шкоди, заподіяної незаконними репресіями» [4, с. 64].

Окрім того, Законом не було визначено статусу осіб, потерпілих від політичних репресій. Як відомо, було багато осіб, які прямо чи опосередковано потерпіли від них у тій чи іншій формі. Відтак, 15 травня 1992 року було внесені зміни та доповнення щодо розширення категорій осіб, які охоплювалися дією Закону. Зокрема, Верховний Суд України отримав повноваження щодо перегляду в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами кримінальних справ, розглянутих Верховними Суди України РСР, Союзу РСР, військовими трибуналами та позасудовими органами, в тому числі за межами територій колишнього Радянського Союзу, щодо осіб, які на момент застосування репресій були громадянами України [5].

З огляду на те, що новий закон не містив основних дефініцій понять, які містилися в ньому, призвело до труднощів його реалізації. Тому з метою єдиного розуміння, правильного застосування та інтересах реабілітованих громадян, поновлення їх прав ВРУ 24 грудня 1993 р. було прийнято постанову «Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» [6]. Однак, Постанова не усунула всіх прогалин чинного закону, і надалі практично всі питання щодо реабілітованих, урегулювалися підзаконними нормативно-правовими актами. Зокрема, указами Президента України «Про встановлення Дня пам'яті жертв голодомору та політичних репресій» (2000 р.), «Про заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх громадських організацій» (2005) та «Про додаткові заходи щодо державної підтримки колишніх політичних в'язнів і репресованих та їх громадських організацій» (2010 р.). Ці укази мали своєю метою вшанування жертв голодомору та політичних репресій, вирішення життєво важливих проблем колишніх політичних в'язнів і репресованих, покращання їх соціального та правового захисту тощо. Також, 19 грудня 2012 Розпорядженням Кабінету Міністрів України був затверджений план заходів щодо посилення соціального захисту колишніх політичних в'язнів і репресованих та членів їх сімей на період до 2015 р. [7], що чинний дотепер.

Варто відзначити, що парламентом різко засуджено комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими та ухвалено цілу низку законодавчих актів, які в сукупності утворили «декомунізаційний пакет». Приймаючи ці закони, ВРУ водночас внесла поправки і доповнення до багатьох нормативно-правових актів, але разом з тим Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» протягом кількох років залишався незмінним.

Л. Місінкевич проаналізувавши архів ВРУ зауважує, що лише упродовж 2002–2005 рр. до Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин було надіслано вісім

законопроектів щодо внесення змін або доповнень до чинного Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» [4, с. 65]. І лише у 2018 р. ВРУ ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [8]. Проект цього закону був розроблений Українським інститутом національної пам'яті разом із народними депутатами України з метою вдосконалення процедури реабілітації та відновлення історичної справедливості щодо осіб, репресованих злочинним комуністичним тоталітарним режимом» [9, с. 35].

Цей Закон фактично затвердив нову редакцію Закону про реабілітацію, позаяк змін зазнав як зміст нормативно-правового акта, так і його преамбула та сама назва [10]. Попередній Закон мав назву «Про реабілітацію жертв політичних репресій *«на»* Україні», оновлений Закон позбувся цієї некоректної назви і вже у новій редакції затверджений як Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [2].

Визначальною метою нового Закону стало повернення історичної справедливості, встановлення порядку реабілітації репресованих осіб та осіб, які потерпіли від репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, відновлення їх політичних, соціальних, економічних та інших прав, визначення порядку відшкодування шкоди, завданої їм шкоди та недопущення повторення злочинів тоталітарних режимів.

Важливим є те, що у ст. 1 містяться дефініції основних понять, які стосуються реабілітації, а саме: «вигнання», «депортація», «заслання», «інтернування», «репресії», «репресована особа», «примусова репатріація» та ін., але, на превеликий жаль, відсутнє визначення основного поняття «реабілітація». Однак, у ч. 2 ст. 1 розкрито поняття реабілітованих, якими визнаються особи, котрі до 24 серпня 1991 року: 1) були обвинувачені або яким було призначено покарання за рішенням позасудового органу незалежно від діяння або мотивів обвинувачення чи призначення покарання; 2) щодо яких були здійснені репресії у формах, визначених ст. 2 цього Закону, за рішенням іншого репресивного органу, якщо встановлено факт здійснення репресій проти таких осіб з класових, національних, політичних, релігійних, соціальних мотивів; 3) стосовно яких були здійснені репресії за рішенням іншого репресивного органу, якщо встановлено недоведеність вини таких осіб у скоєнні злочину або адміністративного правопорушення; 4) були арештовані, перебували під вартою і яким було пред'явлено обвинувачення за статтями законодавчих актів, передбачених пунктами 1-5, за законодавчими актами, передбаченими пунктами 6-14, за діяння, передбачені пунктами 15-22 статті 3 цього Закону, якщо справи проти таких осіб були припинені під час слідства, попереднього (досудового) слідства або закриті за відсутності події злочину, відсутності складу злочину, недоведеності участі особи у вчиненні злочину; 5) стосовно яких за рішенням іншого репресивного органу були здійснені репресії у формах, визначених статтею 2 цього Закону, за недонесення (неповідомлення) про вчинення або підготовку до вчинення іншою особою діяння, за яке законодавством, що діяло до 24 серпня 1991 р, було передбачено кримінальну або адміністративну відповідальність, за умови що особа, якій призначено покарання за вчинення або підготовку до вчинення такого діяння, була реабілітована в установленому порядку [10].

Разом з тим, у новому Законі не має норм щодо осіб, які не можуть підлягати реабілітації. Відсутність таких застережень, як слушно зауважує Л. Рожкова, надає потенцію для реабілітації колишніх співробітників репресивно-каральних органів, які самі зазнали репресій у роки «Великого терору» [11, с. 23]. Тоді, як згідно Закону такі особи не мали права на реабілітацію, тому вважаємо, що таку норму слід було залишити й у новій редакції.

Важливою прерогативою Закону є доповнення його ч. 3. ст. 1, який визначає осіб потерпілих від репресій. До яких віднесено три категорії: 1) чоловік або дружина репресованої особи, який/яка на момент здійснення репресії перебували у шлюбі з репресованою особою; 2) діти репресованої особи, а також усиновлені, які у віці до 18 років залишилися без батька, матері (усиновлювача) внаслідок здійснення репресій проти батька, матері (усиновлювача) або які народилися не пізніше ніж через 10 місяців з дня арешту батька, матері, або які народилися у місці позбавлення волі, на заслання, вигнання під час перебування репресованої особи у місці позбавлення волі, на заслання, вигнання, залишення репресованої особи для роботи у таборах Народного комісаріату внутрішніх справ у становищі вільнонайманого без права виїзду з прикріпленням до районів табору-будівництва, закріплення репресованої особи за будівництвом згідно з директивою Народного комісара внутрішніх справ та Прокурора СРСР від 29 квітня 1942 року № 185, або які народилися у матері, яку було примусово безпідставно поміщено до психіатричного закладу за рішенням позасудового або іншого репресивного органу, під час перебування матері у такому психіатричному закладі, або які у віці до 18 років перебували, незалежно від тривалості, у спецприймальниках чи розподільниках, спеціальних будинках малюка чи дитячих будинках репресивних органів, або які внаслідок здійснення репресії проти батька, матері були примусово позбавлені імен, включаючи родові іме-

на; 3) інші особи, які на момент здійснення репресії спільно проживали, були пов'язані спільним побутом з репресованою особою або перебували на утриманні репресованої особи [10].

Однак, на потерпілих від репресій не поширюються заходи соціальної допомоги, передбачені для реабілітованих, що можна вважати певною дискримінацією. Приміром діти, які перебували в спецприймальниках і розподільниках НКВС, дитячих будинках, а також були разом з батьками у місцях позбавлення волі, заслання, спецпоселеннях, висланні або народилися в цих місцях до звільнення батьків, мають право на статус реабілітованих й автоматично реабілітовуватися.

Сама процедура реабілітації після прийняття Закону суттєво змінилася, яким передбачено створення двох типів комісій: 1) Національної при Українському інституті національної пам'яті; 2) регіональної при обласних адміністраціях. Національна комісія складається із дев'яти членів, з яких п'ять делегуються УІНП, парламентським Уповноваженим з прав людини, СБУ, Генеральною прокуратурою, МВС, і чотири представляють наукові установи, які здійснюють дослідження у сфері історії України ХХ століття, громадські об'єднання, що провадять діяльність у сфері дослідження історії України ХХ століття та/або надання допомоги громадянам з питань, пов'язаних з реабілітацією жертв репресій тоталітарних режимів [10]. Аналогічно формуються регіональні комісії, але вони можуть складатися із одинадцять членів, адже до них входять також представники обласних (міських – в Києві та Севастополі) архівів і місцевих рад. Заява щодо визнання особи реабілітованою чи потерпілою від репресій подається насамперед до регіональної комісії, яка вивчає всі необхідні матеріали та готує відповідне подання до Національної комісії. Тривалість цілої процедури не повинен перевищувати трьох місяців, але в окремих необхідних випадках строк може бути продовжений рішенням відповідної комісії не більше ніж на місяць. Зауважимо, що рішення Національної комісії може оскаржуватися в судовому порядку.

Серед дослідників ведуться дискусії щодо: 1) централізації ухвалення рішення про визнання особи реабілітованою чи потерпілою від репресій, позаяк воно ухвалювалося регіональними органами; 2) наділення комісій функціями оцінки належності доказів в архівних кримінальних справах, позаяк такі функції може виконувати лише суд. Як бачимо, новий Закон також містить певні колізії, які можна вирішити через поточну законотворчу діяльність. Проте вкрай важливим є те, що український законодавець знову засудив тоталітарний комуністичний режим і намагається визнати всіх осіб, які потерпіли від нього, реабілітованими або потерпілими. Зокрема, скасувати щодо цих осіб незаконні вироки судових та позасудових органів, поновити їх в усіх громадянських правах, надати компенсацію матеріальних і моральних збитків тощо.

Висновки. Підсумовуючи зауважимо, що в Україні процес реабілітації жертв репресій радянського тоталітарного режиму набув конкретного характеру лише після прийняття Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» та пізніше низки підзаконних актів. Разом з тим, Закон 1991 р. окрім некоректної назви, містив і чимало змістовних колізій і прогалин: не були враховані всі категорії осіб, які підлягали реабілітації; нечітко визначалося, хто не може бути реабілітованим; не містилося дефініцій основних понять процесу реабілітації.

Якісно відрізняється, як за назвою, преамбулою, так і змістовним наповненням, Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» прийнятий у 2018 р. Серед прерогатив і недоліків: він містить визначення основних термінів, але, на превеликий жаль, у ньому відсутнє визначення основного поняття «реабілітація»; суттєво розширено коло осіб, які визнаються реабілітованими, проте немає застережень щодо осіб, які не підлягають реабілітації; окреслено коло осіб, потерпілих від репресій, але на них не поширюються заходи соціальної допомоги тощо. Незважаючи на окремі недоліки, можемо стверджувати, що вказаний закон та інші нормативно-правові акти певною мірою забезпечують нині належне правове регулювання процесу реабілітації осіб, які зазнали репресій від тоталітарного комуністичного режиму.

Слід зауважити, що процес реабілітації жертв тоталітарного комуністичного режиму триває дотепер, у складних умовах російської збройної агресії проти України. Згідно зі звітом Українського інституту національної пам'яті за 2024 р., було проведено 5 засідань Національної комісії з реабілітації, на яких члени комісії розглянули 955 справ, у результаті 560 людей – реабілітовано, а 263 людини визнано потерпілими від репресій [12]. Це вказує на те, що прийнятий Закон у 2018 р. забезпечує належне правове регулювання процесу реабілітації осіб, які зазнали репресій від тоталітарного комуністичного режиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Новий тлумачний словник української мови: у чотирьох томах. Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. Т. 3. Київ: Аконті, 2000. 927 с.
2. Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>.

3. Олійник А., Подкур Р., Когут А. Відновлення прав жертв політичних репресій (Policy Paper). Київ, 2015. 20 с.
4. Місінкевич Л. Л. Законодавче регулювання майнових прав реабілітованих в Україні в 90-х роках ХХ століття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 61–66. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/7056>.
5. Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 15.05.1992 № 2353-XII. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2353-12#Text>.
6. Про тлумачення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні»: постанова Верховної Ради України від 24.12.1993 № 3812-XII. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3812-12#Text>.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України був затверджений план заходів щодо посилення соціального захисту колишніх політичних в'язнів і репресованих та членів їх сімей на період до 2015 року. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2012-%D1%80#Text>.
8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-19#Text>.
9. Бойчук А., Мазурик В., Галів М. Політика пам'яті щодо сталінських репресій на західноукраїнських землях: загальноукраїнський та регіональний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 52. Т. 1. С. 32–38. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-1-3>.
10. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 17.04.1991 № 962-XII (назва Закону в редакції Закону № 2325-VIII від 13.03.2018). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>.
11. Рожкова Л.І. Законодавче регулювання процесу реабілітації жертв політичних репресій тоталітарного режиму. *Приватне та публічне право*. 2018. № 2. С. 22–25. URL: http://www.pp-law.in.ua/archive/2_2018/7.pdf.
12. Звіт за 2024 рік Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity/zvit-za-2024-rik>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026